

Simnar Arif oğlu Əlizadə⁷
BİLGƏ XAQAŃ ABİDƏSİNDƏ HEYVAN ADLARI

Qədim türklər ömrünün çox hissəsini dağlarda və çöllərdə köçəri şəraitdə keçirmiş və onların gündəlik həyatında heyvanlar mühüm rol oynamışdır. Öz güzəranını heyvandarlıq və əkinçiliklə təmin edən qədim türklərə böyük faydanı heyvanlardan görmüşlər. Buna görə də türklərin əksəriyyəti köçəri maldarlıqla məşğul idilər. Heyvandarlığın türklər arasında geniş yayılması onların əfsanə və dastan yaradıcılıqlarında, inanclar sistemində də öz əksini tapmışdır. Belə ki, qədim türklərin heyvanlara xüsusi simvolik anlamlar yüklədiyinin şahidi oluruq. Bəzi heyvanların tanrılarla əlaqəsi olduğu düşünülür və onlara dini- mifoloji anlamlar yüklənir. İnsanların heyvanların cildinə girmək məqsədi ilə onların kürklərini geyinməsi, özlərini müxtəlif heyvanlara bənzətməsi, heyvan adlarını ləqəb və ya ad kimi özlərinə seçməsi qədim türklər arasında geniş yayılmışdır.

Qədim türk yazısı abidələrinin dilində heyvan adı bildirən sözlər xüsusi bir təbəqə təşkil edir və bu tip sözlərə tez- tez rast gəlmək mümkündür. Abidələrdə qədim türklərin məişət və ovçuluq səhnələri təsvir edilməsə də, Göytürk və qədim Uyğur yazısı abidələrinin dilində kifayət qədər heyvan və quş adının işləndiyini görürük. Dilçilikdə belə bir fikir var ki, ev heyvanlarının adları dildə ilk yaranan sözlərdəndir. Hətta qədim türklərin on iki illik təqvimində illərin adı heyvan adı daşıyan bürclərin adları ilə adlandırılmışdır.

Məqalədə qədim türk yazısı abidələrindən biri olan Bilgə xaqan abidəsində işlənən heyvan adları seçilmiş və tədqiqatə cəlb edilmişdir. Abidənin dilində işlənən heyvan adları bunlardır: bəri, koý, it, lağzın, at, kis, tiyin, adğır.

Bəri - qurd. Bu söz abidənin dilində bir dəfə işlənib: Teñri küç birtük üçün kañım kağan süsi bəri tæg ermiş, yağısı koy tək ermiş “Tanrı güc verdiyi üçün atam xaqanın qoşunu qurd (canavar) kimi imiş, yağısı qoyun kimi imiş”. Bu söz Kül tigin abidəsində bir dəfə, Fəlnamədə (İrk bitik) isə iki dəfə işlənib. Bəri sözü Göytürk, qədim Uyğur, Qaraxanlı, Cığatay türkcəsində bəri, Xarəzm türkcəsində bəri, börü, Orta qıpçaqçada isə börü şəklində işlənib. Qədim türklərin inanclar sistemində qurd canavar hesab edilmir. “Bozqurd” və ya “göy saçaqlı qurd” kimi adlarla adlandırılan bu heyvan yalnızca qurd deyil, digər heyvanlar kimi təbiətdə yaşamır, yalnız türklərin ona ehtiyacı olduğu zamanlarda, türklər təhlükədə və ya çətin vəziyyətdə olduqlarında meydana çıxır [7, 200]. Türklər heç vaxt qurda sitayiş etməyiblər. Qurd onlar üçün tanrının təəlli etdiyi varlıqdır. Göytürk hökmdarları üçün də qurdun təsəllisi tanrının onları müjdələməsi anlamına gəlirdi. Əski türkcədə bəri adlandırılan qurd Çin mənbələrində “föli” şəklində işlənir. Bu söz isə göytürklərin mühafizə alayının əsgərlərinə verilən adı ifadə edir. Çin tarixçiləri “türk xanı” və “qurd” anlayışlarını sinonim hesab edirdilər [6, 24]. Türk tayflarından birinin adını ifadə edən Aşina sözünün mənası “canavar” deməkdir. Çin dilində “A” hörmət prefiksdir, “Aşina” isə “nəcib canavar” deməkdir. “Divani- lüğət it türk”də də bu sözün “qurd, canavar” mənaları göstərilir [5, III, 209].

Qədim uyğurcada ət yeyən yırtıcı heyvanlar sırasına daxil edilən qurd digər heyvanların qorxdığı və çəkdiyini heyvandır. Qədim uyğurca tibb mətnlərində isə bəri müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunan heyvan kimi göstərilir. Dəli və ya it qapmış birinin başına qurdun sümüyü ilə dilini qurudub sürtürdülər [13]. Qədim uyğurcada bəri sözünün “düşmən” mənası ifadə etdiyi də göstərilir. Qədim türklər tərəfindən İslam dininin qəbul edilməsindən sonra qurd ilahi funksiyasını itirmiş, güc, qüvvət, cəsarət simvolu olaraq qəbul edilmişdir.

Koý - qoyun. Koý sözü abidənin dilində bir dəfə işlənib: Teñri küç birtük üçün kañım kağan süsi bəri tæg ermiş, yağısı koy tək ermiş “Tanrı güc verdiyi üçün atam xaqanın qoşunu qurd (canavar) kimi imiş, yağısı qoyun kimi imiş”. Koý sözü Kül tigin abidəsində iki dəfə, Moyun çor abidəsində və Fəlnamədə (İrk bitik) isə bir dəfə işlənmişdir. Koý (qoyun) əti, südü və yunu üçün yetişdirilən ev heyvanıdır. Bu söz Göytürk, qədim uyğur yazılarında koñ, Qaraxanlı, Orta Qıpçaq, Orta Oğuz, Xarəzm türkcəsində koy, koyn şəklində işlənib. Müasir dilimizdə bu söz qoyun şəklində işlənərək eyni mənanı verməkdə davam edir. Qoyun, xüsusilə də, ağ qoç qədim türklərdə Göy tanrıya verilən qurbandır. Koý qədim türklərin on iki illik təqvimində səkkizinci ilin adıdır. Qədim uyğurlarda isə qoyun öldürmək və ya qəssablıq etmək qadağan idi. Qəssablıq uyğurlarda on iki pis işdən biri sayılırdı. Qədim uyğurlar qoyun südündən xəstəliklərin müalicəsində istifadə edirdilər. Qoyun südündən müxtəlif qarışıqlar hazırlayıb ağrıyan yerə sürtməklə ağrının kəsiləcəyi ilə bağlı məlumat qədim uyğur tibb mətnlərində rast gəlinir. Qədim türklərin düşüncə tərzində qoyun sakitliyi, itaətkarlığı təmsil edib. İslam dininin qəbul edilməsindən sonra da qoyun barış, sakitlik, bolluq, rahatlıq və bərəkəti təmsil edir. “Divani- lüğət it türk”də koý sözünün “qoyun, türklərin on iki ilindən birinin adı, paltarın qoynu, qucaq, dərinin dibi, qoymaq, buraxmaq, tökmək, çalxamaq” kimi mənaları bildirməsi göstərilir [5, IV, 319].

It - it. Bu söz abidənin dilində bir dəfə işlənib: Bunça kazğanıp kañım kağan it yıl onıç ay altı otuzka uça bardı “Bunça qazanıb atam xaqan it ili onuncu ayın iyirmi altısında (25 noyabr 734-cü il) vəfat etdi”. It sözü Göytürk, qədim uyğur, Qaraxanlı türkcəsində it, qədim bulqarca yetxâ, Orta Qıpçaq, Xarəzm, Cığatay türkcəsində isə it şəklində işlənib. Qədim türklərin on iki illik təqvimində on birinci ilin adıdır. Qədim Hind mədəniyyətində it mundar hesab edilirdi. Buna səbəb isə bu heyvanların qidalanma və cinsi davranışlarının qarışıq olmasıdır. Qədim Hindistanda ölüm tanrısı hesab edilən Yamannın dörd gözlü kor iti vardır. Qədim Hind mifologiyasında it ölümlər diyarının mühafizəçisi və bəxtsizliyin simvoludur. Qədim uyğurlar da iti natəmiz hesab edirdilər. Qədim uyğur tibb mətnlərində it müalicə məqsədi ilə istifadə olunan heyvanlar sırasında verilir. Belə ki, hamilə qadın it südü içərək bətnindəki körpəni tələf edə bilirdi. Buddizmə insanların yenidən doğularaq dünyaya qayıtması inancına görə, günahkar insanlar üçüncü dəfə it gövdəsində doğulurdular [3]. İslam dininin qəbul edilməsindən sonra ovçuluğa xüsusi önəm verilməsi itə dostluq, vəfa, sədaqət, səbr kimi müsbət keyfiyyətlər qazandırmışdır.

⁷ BDU- nün magistrantı

Lağzın- donuz. Bu söz abidənin dilində bir dəfə işlənib: Lağzın yıl bisinç ay yiti otuzka yoğ ertürtim “Donuz ili beşinci ayın iyirmi yeddində (22 iyun 735-ci il) dəfn etdirdim”. Göytürk və Uyğur xaqanlığı yazılarında tez-tez rast gəlinən sözlərdədir. Lağzın sözü Moyun çor, İhe -Ashete, Terxin abidələrində bir dəfə işlənmişdir. Müasir dövrdə bu sözün qarşılığı olaraq donuz sözü işlədilir. Qədim türklərin on iki illik təqvimində on ikinci ilin adıdır. Həmin ildə qış çox sərt keçər, hökmdarlar arasında tez-tez müharibələr baş verər, əhali tez-tez yerini dəyişər, insanlar arasında təhlükəli xəstəliklər çoxalar, heyvanlar arasında tələfat çox olarmış. Buna səbəb isə qədim türklərin düşüncə tərzində donuzun pis və mənfi ruhları özündə cəmləşdirən bir heyvan kimi yer almasıdır. Türklər ən qədim zamanlardan bəri donuz əti yemirdilər. İslam dinin qəbul edilməsindən sonra da bu ənənə onlar arasında davam etmişdir. Belə ki, islam dininin tələbinə görə, müsəlmanlara donuz əti yemək haram buyurulmuşdur. Qədim Uyğur tibb mətnlərdə isə donuzdan qotur xəstəliyinin müalicəsində istifadə olunduğu göstərilir. Belə ki, qotur xəstəsi donuz ödünü acqarına üç dəfə içməklə bu xəstəlikdən qurtula bilərdi. “Türk lehçeleri sözlüğü”ndə alağ (palçıq) > alazğın > lağzın dəyişmələrindən keçən bu sözün “palçığı sevən və palçıqda yaşayan canlı” mənası göstərilir. Bu əlamətlər də donuzla uyğun gəlir.

At. Bu söz abidənin dilində iki dəfə işlənib: Edgü özlək atın, kara kisin, kök tiyinin sansız kəlürüp kop kotı “Yaxşı cins atını, qara samurunu, göy dələsini saysız gətirib hamısını (dəfn mərasimi üçün) qoydu”. Bu söz Kül tigin abidəsində və Fəlnamədə (İrk bitik) on bir dəfə, Tonyukuk abidəsində beş dəfə, Hoytu- təmir abidələrində bir dəfə, Miran abidələrində iki dəfə işlənmişdir. At sözü Yenisey, qədim Uyğur, Qaraxanlı, Orta Qıpçaq, Xarəzm, Cığatay türkcəsində də at şəklində işlənib. “İbn Mühənnə lügəti”ndə bu sözün mənalari “ad, mindiyimiz heyvan” şəklində göstərilir [1, 12]. Qədim türklərin on iki illik təqvimində yeddinci ilin adıdır. Qədim türklər atı əhliləşdirib ondan minik vasitəsi kimi istifadə edirdilər. Onlar bu heyvana böyük ehtiram və sevgi göstərmiş, atlarını da qadınları və silahları kimi namusları hesab etmişlər. Qədim türklər atı yer üzünün ən ulu və təmiz varlığı hesab edirdilər. Türk mifoloji sistemində təbiətin dörd ünsürü olan od, su, torpaq və havanın yaranmasında atın müstəsna rolu vardır. Qədim zamanlarda atlar mifik dünya ilə bağlı olmuş, boz və ağ atlar uğur, müqəddəslik rəmzi sayılmışlar. Türk mifologiyasında atın işıqdan və ya sudan çıxması, eləcə də qanadlı- yel atları haqqında ilkin təsəvvürlər xüsusi yer tutur. Qədim türk boylarından bəziləri öz başlanğıclarını göydən gələn qanadlı atla əlaqələndirirlər. Qədim yakuqlar isə bahadırların atlarının Günəşdən gəldiyinə inanırdılar. Qədim türklər digər heyvanların erkəklərindən Göy tanrıya, təbiət qüvvələrinə və atlarına qurbanlar kəsirdilər. Hunlar Asiyanın cins və ən uzun məsafələri qət edə bilən atlarını yetişdirirdilər. Qədim türklərin dastan yaradıcılığında at qəhrəmanın sadıq dostu, onun qəhrəmanlığının ayrılmaz hissəsi, sahibini dəfələrlə ölümdən qurtaran heyvan kimi təsvir olunur. Türk igidləri atla bərabər böyüyərdi, bütün həyatları boyu at onları müşayiət edər, hətta öldükdə atları da onlarla bir yerdə məzara basdırırdı. “Maaday Qara”, “Kitabi- Dədə Qorqud”, “Manas”, “Koroğlu” kimi türk dastanlarında at kultu ilə bağlı mifoloji düşüncə sistemi mühafizə olunur. “Kitabi- Dədə Qorqud” dastanında əsirlikdə olduğu on altı il ərzində onu gözləyən atına verdiyi yüksək dəyəri Bamsı Beyrək belə ifadə edir: “ At dimezem/ Sana kardaş direm/ Kardaşından yeğ [12].

İslam dininin qəbulundan sonra da at türklər üçün əhəmiyyətini qoruyub saxlamış və yeni faydalı xüsusiyyətlər kəsb etmişdir. At uzun ömürlü, xoşbəxtliyin, rifahın, doğruluğun, şöhrətin, nəslin davamlılığının simvolu olmuşdur.

Kis- samur. Bu söz abidənin dilində iki dəfə işlənib: Edgü özlək atın, kara kisin, kök tiyinin sansız kəlürüp kop kotı “Yaxşı cins atını, qara samurunu, göy dələsini saysız gətirib hamısını (dəfn mərasimi üçün) qoydu”. Şimali Avropada yaşayan, yumşaq və incə tükləri olan, dərisi üçün ovlanan bir heyvan növüdür. Göytürk, qədim Uyğur, Qaraxanlı, Cığatay, Xarəzm, qədim Osmanlı türkcəsində bu söz kiş şəklində işlənib. Ə.Rəcəbli isə abidənin transkripsiyasında bu sözü kis şəklində verib. Qədim mənbələri nəzərdən keçirdikdə bu sözün həm heyvanı, həm də ayrılıqda onun dərisini, xəzini adlandırdığının şahidi olur. Həm “Divani- lügət it türk”, həm də “İbn Mühənnə lügəti”ndə bu sözün mənası “samur, sədəq, ox qabı, oxdan” şəklində göstərilir [1, 41]. Qədim Uyğur türkcəsində, Qaraxanlı türkcəsi mətnlərindən olan “Qutadğu bilik”də və Qıpçaq türkcəsi mətnlərindən olan “Codex cumanicus”da da kiş sözünün “samur” mənası göstərilir. “Qutadğu bilik”də bu sözün samur xəzindən hazırlanan geyimləri adlandırdığı da qeyd olunub. Bu söz müasir türk dillərindən Qazax dilində heyvan adı olaraq varlığını qoruyub saxlamışdır. “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lügəti”ndə kiş sözünün mənası “din, məzhəb, adət, vərdiş, ox qabı, tirkeş, oxdan” şəklində göstərilir. “Azərbaycan dilinin izahlı lügəti”ndə isə bu sözün mənası “toyuqları, quşları və s. qovmaq üçün çıxarılan səs, nida” şəklində qeyd olunub.

Tiyin - dələ. Bu söz abidənin dilində iki dəfə işlənib: Kök tiyinin türkimə, bodunıma kazğanu birtim, iti birtim “Göy dələsini türkimə, xalqıma qazandım, tədarük etdim”. Qədim türk yazısı abidələrindən yalnız Bilgə xaqan abidəsində bu sözə rast gəlirik. Abidənin dilində hər iki yerdə tiyin sözü gök təyini ilə bir yerdə işlənmişdir. Ə.Rəcəbli tiyin sözünün tərcüməsini “Dələ” şəklində qeyd etsə də, “Qutadğu-bilik”də bu sözün tərcüməsi “sincab, sincab kürkü” şəklində göstərilir [13]. Göründüyü kimi, tiyin sözü də həm heyvanı, həm də ayrılıqda onun dərisini, xəzini adlandırır. “Qədim türk lügəti”ndə bu sözün mənası “dələ” şəklində qeyd olunub [14, 549]. “İbn Mühənnə lügəti”ndə isə tiyin sözünün mənası “sincab” şəklində göstərilir [1, 73]. “Divani- lügət it türk”də tegin şəklində göstərilən bu sözün mənası “samur” kimi verilsə də, əksər tədqiqatçılar bunu yanlış hesab edirlər. Bütün qədim türk yazısı abidələrində tiyin sözü “deyə” şəklində tərcümə edilir. Bu söz Qazax dilində tiyin, Qıpçaq türkcəsində teyin, Qaraçay-Balkar türkcəsində tiyin, Altay dilində tiyın, Xakas dilində isə tiin şəklində işlənir. Yeni Uyğur dilində tiyin sözünün sincab, sincab xəzi mənalardan başqa dəmir pul (qəpik) mənası da daşıyır. Sözün belə bir mənə kəsb etməsinə səbəb sincab xəzinin ticarətdə tez-tez istifadə olunmasıdır [4].

Adğır - ayqır. Bu söz abidənin dilində bir dəfə işlənib: Özlək atın, adğırın, kara kisin, kök tiyinin türkimə, bodunıma, kazğanu birtim, iti birtim “Cins at və ayqırını, qara samurunu, göy dələsini türkimə, xalqıma qazandım, tədarük etdim”. Adğır

sözünün mənası “damazlıq erkək at” deməkdir. Adğır sözünə Falnamə (İrk- bitik) abidəsində iki dəfə, Kül tigin abidəsində isə bir dəfə rast gəlik. Bu söz Göytürk və qədim Uyğur türkcəsində adğır, Oğuz, Qıpçaq və Cığatay türkcəsində isə aygır şəklində işlənib. Adğır sözündən at cinsinin erkəyini adlandırmaqdan əlavə, ayı, porsuq, qaban kimi heyvanların erkəklərini də adlandırmaq üçün istifadə olunmuşdur. Qədim türkcədə adğır şəklində işlənən bu söz d>y əvəzlənməsi nəticəsində aygır şəklini almışdır [2, 3]. Adğır sözü yakutlarda güclü, qüvvətli, böyük, türkmənlərdə azgın, şəhvətli, tuvalar və tofalarda isə xoruz, erkək qaz, qaban, erkək it mənalarını ifadə edir. “Divanı- lügət it türk”də isə adğır şəklində işlənən bu sözün mənası “madyanı, qısrığı olan at” şəklində göstərilir [5, IV, 18]. Qədim uyğurlarda adğır bəylərin, sərkərdələrin döyüşlərdə ən yaxın dostu və sevimli heyvanlarından hesab edilirdi. Qədim Hind mədəniyyətində at qurbanları önəmli yer tuturdu. Bu at qurbanları isə cinsliliyi simvolizə edirdi. Qədim Uyğur tibb mətnlərində də qeyd edildiyi kimi, əgər hər hansı bir kişinin cinsliliklə bağlı problemi var idisə, adğırın sinirini xırda- xırda doğrayaraq kölgədə qurudub istifadə edə bilərdi.

Nəticə. Qədim türk yazısı abidələrindən biri olan Bilgə xaqan abidəsinin lügət tərkibində diqqətimizi cəlb edən söz qruplarından biri də heyvan adlarıdır. Abidənin dilində səkkiz heyvan adı işlənmişdir: bəri, koý, it, lağzın, at, kis, tiyin, adğır. Abidənin dilindəki heyvan adlarının əksəriyyəti türkmənşəlidir. Müxtəlif türk xalqlarında bu sözlərin işlənmə formaları və ifadə etdikləri müxtəlif mənalar müəyyənləşdirilmişdir. Abidənin dilindəki heyvan adlarının tədqiqi nəticəsində qədim türklərin təsərrüfat həyatı və onların düşüncə tərzində bu heyvanların rolu və yeri müəyyən edilmişdir. Qədim türklərin heyvanlara yüklədikləri müxtəlif mifoloji və simvolik anlamlar haqqında dolğun məlumat verilmişdir. Qədim türklərin on iki illik təqviminin hər ilinin bir heyvanın adı ilə adlandırılması diqqətimizi cəlb edir. Belə ki, onlar heyvanın xarakterik xüsusiyyətlərinə əsasən, onun adı ilə adlandırdıqları ilin necə keçəcəyi ilə bağlı təsəvvürlərə malik idilər. Heyvan adlarının tədqiqi həm dilçilik baxımından, həm də qədim türklərin yaşayış və təfəkkür tərzini öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Battal A. “İbnü- Mühenna lügəti”, İstanbul Devlet Matbaası, 1934, 105 s.
2. Besli E. “Eski ve orta türkçede hayvan isimlerinin etimolojisi”, İstanbul, 2010, 350 s.
3. Çatalbaş R. “Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi”
4. Emiroğlu S. “Eski türkçedeki teyef “sincap” sözünün Türkiye türkçesi ağzlarındaki uzantıları ve anlamdaşları”, Türk dili araştırmaları yaylığı Belleten, 2011.
5. Kaşgari M. “Divanı lügət- it- türk” (tərtib edən: R.Əskər), III cild 400 s., IV cildə (indeks) 752 s., Bakı, Ozan, 2006.
6. Qumilyov L. “Qədim türklər”, Bakı: Gənclik, 1993, 375 s.
7. Nəcəf Ə. “İnanc yaddaşı”, Bakı, 2004, 352 s.
8. Ögel B. “Türk mitolojisi” I, Ankara, 1993, 644 s.
9. Rəcəbli Ə. “Göytürk dilinin leksikası” II, Bakı: Nurlan, 2004, 427 s.
10. Rəcəbli Ə. “Qədim türk yazısı abidələri” I, Bakı: Nurlan, 2009, 567 s.
11. Tekin T. “Orhon yazıtları (Kül tigin, Bilgə kağan, Tonyukuk)”, İstanbul: Simurg, 1998, 128 s.
12. Doğan L. “Türk kültüründe hayvanlar ve hayvan isimleri”, Türk dünyası dil ve edebiyat dergisi, 2002.
13. Tokyürek H. “Eski uygurcada hayvan adları ve bunların kullanım alanları”, Türktük bilimi araştırmaları I, 2013.
14. «Древнетюркский словарь», Ленинград, Наука, 1969, 676 s.

Açar sözlər: Bilgə xaqan, abidə, heyvan adı, qədim türklər, söz

Key words: Bilga khagan, monument, animal name, ancient Turkish people, word

Ключевые слова: Билга хаган, памятник, имя животного, древние тюрки, слово

Bilgə xaqan abidəsində heyvan adları

Xülasə

Məqalədə qədim türk yazısı abidələrindən biri olan Bilgə xaqan abidəsində işlənən heyvan adları tədqiqatına cəlb edilmişdir. Bu sözlərin abidənin dilində işlənmə sayı müəyyənləşdirilmiş, onların mənşəyi və müxtəlif qədim türk dillərində işlənmə formaları göstərilmişdir. Qədim abidələrin materiallarından və müxtəlif lügətlərdən istifadə edilərək heyvan adı bildirən sözlərin leksik-semantik mənaları müəyyənləşdirilmişdir. Qədim abidələrdən və lügətlərdən əldə edilən məlumatlar sistemləşdirilmiş və sözlərin mənə fərqlərinin müqayisəsi aparılmışdır. Qədim türklərin həyat tərzində heyvanların oynadığı rol, onların mifologiyasında və inanclar sistemində müxtəlif heyvanların yeri və daşdığı simvolik mənalar məqalədə öz əksini tapmışdır. Abidənin dilindəki heyvan adlarının tədqiqinin həm dilçilik baxımından, həm də qədim türklərin düşüncə təzi və məişətini öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyəti vardır.

Animal names in the monument of Bilga Khagan

Summary

The article deals with the names of animals used in the Bilga Khagan monument, one of the ancient Turkish writing monuments. The number of processing of these words in the language of the monument was determined, their origin and forms of development in various ancient Turkic dialects were indicated. Extensive information on the semantic meanings of words denoting the name of an animal was obtained using materials from ancient monuments and various dictionaries. Information from various ancient monuments and dictionaries was systematized and the differences in meaning of words were compared. The role of animals in the way of life of the ancient Turkish people, the place and symbolic meanings of different animals in their mythology and belief system are reflected in the article. The exceptional importance of the study of animal names in the

language of the monument is justified both in terms of linguistics and in terms of studying the way of thinking and life of the ancient Turkish people.

Имена животных в памятнике Билга кагану

Резюме

В статье рассматриваются названия животных, использованные в памятнике Билга-кагану - одном из памятников древнетюркской письменности. Определено количество обработок этих слов на языке памятника, указаны их происхождение и формы развития в различных древнетюркских наречиях. Обширная информация о смысловых значениях слов, обозначающих имена животных, была получена на материалах древних памятников и различных словарей. Систематизирована информация, полученная из различных древних памятников и словарей, проведено сравнение значений слов. В статье отражены роль животных в образе жизни древних тюрков, место и символические значения различных животных в их мифологии и системе верований. Исключительная важность изучения названий животных на языке памятника оправдана как с точки зрения лингвистики, так и с точки зрения изучения образа мышления и быта древних тюрков.

Rəyçi: F.e.d. prof. M.Ə.Məmmədov